

- Captain Bernard Pretvycha*). Zaporizhia, Kyiv: «Tandem-U». (In Ukrainian).
14. FELONYUK, A. (2016) *Skhid u naukovij spadshhy'ni Yaroslava Dashkevycha — East in scientific legacy Yaroslav Dashkevich. Ukrayina i Shid — Ukraine and East*. Collection of scientific papers. L'viv. p. 7–76. (In Ukrainian).

Надійшла до редакції 4 травня 2017 р.

УДК 93(477)

М. М. Вітряк

**«УКРАЇНА — НЕ РОСІЯ»: АКТУАЛЬНІСТЬ
КНИГИ Л. КУЧМИ ДЛЯ СУЧАСНОГО
УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

Вітряк Максим Миколайович, аспірант кафедри історії та етнографії України, e-mail: maxim.vitriack@yandex.ru

Одеський національний політехнічний університет,
просп. Шевченка, 1, м. Одеса, 65044, Україна

АНОТАЦІЯ

Літературна та публіцистична творчість політиків завжди цікавила істориків. Стаття має за мету привернути увагу громадськості до відомої книги другого Президента України Леоніда Даниловича Кучми «Україна — не Росія», яка свого часу спричинила великий суспільний розголос і суперечки. В статті досліджуються історичні та політичні думки другого Президента України, висловлені в його монографії, проаналізовано ідеї та прогнози відомого політика, які збулися. Особлива увага приділяється його історичним поглядам та актуальним проблемам сучасної України. В статті йде мова про аргументи другого Президента України Леоніда Даниловича Кучми щодо болючих та актуальних тем української історії, таких як: феномен радянської «українізації», трагедія Голодомору, історична міфологія «зради» гетьмана Івана Мазепи, парадокс політико-культурних зв'язків України та Росії, проблема кримського та донецького сепаратизму. Вказані ті мотиви, які спонукали Леоніда Даниловича Кучму звернутися до цих тем.

Розглянуті основні історичні положення монографії «Україна—не Росія» Л. Д. Кучми, які, на думку автора статті, є найбільш актуальними. Окремо висвітлені думки щодо історії України, а також ставлення автора як одного з учасників дер-

жавотворчих процесів в Україні до вказаних історичних подій та постатей.

Ключові слова: історія України; інтелегенція; політика; політична полеміка: «українізація»; Голодомор.

М. Н. Витряк

**«УКРАИНА — НЕ РОССИЯ»: АКТУАЛЬНОСТЬ
КНИГИ Л. КУЧМЫ ДЛЯ СОВРЕМЕННОГО
УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА**

Витряк Максим Николаевич, аспирант кафедры истории та этнографии Украины, e-mail: maxim.vitriack@yandex.ru

Одесский национальный политехнический университет,
просп. Шевченко, 1, г. Одесса, 65044, Украина

АННОТАЦИЯ

Литературное и публицистическое творчество политиков всегда интересовало историков. Статья ставит цель привлечь внимание общественности к известной книге второго Президента Украины Леонида Даниловича Кучмы «Украина — не Россия», которая в свое время вызвала большой общественный резонанс и споры. В статье исследуются исторические и политические мнения второго Президента Украины, высказанные в его монографии, проанализированы идеи и прогнозы известного политика, которые сбылись. Особое внимание уделяется его историческим взглядам и актуальным проблемам современной Украины. В статье идет речь об аргументах второго Президента Украины Леонида Даниловича Кучмы относительно болезненных и актуальных проблем украинской истории, таких как: феномен советской «украинизации», трагедия Голодомора, историческая мифология «предательства» Ивана Мазепы, парадокс политико-культурных связей Украины и России, проблема крымского и донецкого сепаратизма. Указаны мотивы, которые побудили второго Президента Леонида Даниловича Кучму обратиться к этим темам.

Представлены основные исторические положения монографии «Украина — не Россия» Л. Д. Кучмы, которые, по мнению автора статьи, являются наиболее актуальными. Отдельно освещены мысли относительно истории Украины, а также отношение автора как одного из участников государствообразующих процессов к указанным историческим событиям и личностям.

Ключевые слова: история Украины; интеллигенция; политика; политическая полеміка: «украинизация»; Голодомор.

M. M. Vitryak

**«UKRAINE IS NOT RUSSIA»: THE ACTUALITY
OF THE BOOK L. KUCHMA FOR MODERN
UKRAINIAN SOCIETY**

Vitryak Maksym Mykolaiovych, Ph.D. student, History and Entnography of Ukraine Department, e-mail: maxim.vitriack@yandex.ru

Odessa National Polytechnic University,
Shevchenko Avenue, 1, Odessa, 65044, Ukraine

ABSTRACT

The literary and publicistic works of politicians always represented interest for historians. The article is aimed to attract public attention to the famous book of the second President of Ukraine Leonid Kuchma «The Ukraine is not a Russia», which involved a great public interest and controversy. The article examines the historical and political opinion of the second Ukrainian President stated in his monograph, analyzes the ideas and predictions of a prominent politician, which become reality true. Special attention is paid to his historical views and actual problems of modern Ukraine. The article is talking about the arguments of the President Kuchma and such acute topics in Ukrainian history as the Holodomor, the Soviet «Ukrainization», the personality of Ivan Mazepa, political and cultural relations between Ukraine and Russia, the Crimea problem and Donetsk separatism. Shown are the motives which prompted Leonid Kuchma as author to touch these topics.

Presented are the main historic provisions of the monograph «The Ukraine is not a Russia» by L. D Kuchma, that, according to author's opinion are the most relevant. Highlighted are the views on the history of Ukraine, as well as the President Kuchma's attitude as one of the participants in the processes that held in Ukraine prior to these historical events and personalities.

Key words: *history of Ukraine; intellectuals; politics; political debate: «Ukrainization»; famine.*

Останнім часом особистість і діяльність другого Президента України Л. Д. Кучми, яка досить колоритно виглядала на українському політичному горизонті, знову опинилась в сфері уваги ЗМІ. Леонід Кучма після закінчення каденції не брав участі в активних політичних проектах, лише зрідка виступав публічно з коментарями стосовно поточної ситуації в країні, які ґрунтувались на його багатому політичному досвіді і не містили політичних амбіцій. Але треба зауважити, що Леонід Да-

нилович брав участь у різних культурних проектах. Значним внеском в сучасну політичну українську культуру стала книга другого Президента «Україна — не Росія», яка є цікавим прикладом сучасної політичної публіцистики.

Дане дослідження має за мету проаналізувати, які ідеї у відомій монографії другого Президента України є актуальними для сучасного українського суспільства. Обсяг цієї статті недостатній для висвітлення усіх проблем, піднятих автором монографії, тому у ній розглядаються лише питання щодо дискусій навколо історії України.

Вибір для назви книги автор пояснює так: «Оскільки поняття «Україна» не було офіційним терміном — географічним або державним, кожен міг тлумачити його на власний розсуд» [2, с. 30].

Леонід Данилович намагається дати відповідь в книзі на такі питання: про вплив тяжкого постколоніального синдрому та незавершеності формування національної свідомості на долю країни, про значимість боротьби українського суспільства навколо статусу державної мови, про різку відмінність в історії, культурі і традиціях західних і східних регіонів, про тривале «з'ясування стосунків» з власним минулим.

Практично всю капітальну працю Леонід Данилович Кучма присвятив пошуку шляхів вирішення вищевказаних проблем. Кучма як Президент аналізує досвід незалежного існування України, яка, як вважає автор, всупереч думки багатьох політиків і дослідників, в історичному минулому була не колонією, а важливим компонентом російської імперії.

Говорячи про українську ідентичність, Л. Д. Кучма у книзі наголошував: «Загалом вивчення приказок та прислів'їв двох наших народів може багато чого прояснити. У чому ще так зберігається характер народу, як не у його коротких висловленнях на кожен життєвий випадок? Хто-небудь коли-небудь підбере два приблизно однакових за товщиною томи «Прислів'я та приказки українського народу» і «Пословицы и поговорки русского народа» та проведе їх порівняльний аналіз — впевнений, що відповідна методика існує» [2, с. 250].

В книзі, немовби передбачаючи проблему європейського самовизначення України, послідовно проводиться думка про те, що Україна за своїми розмірами, чисельністю й щільністю населення, а головне, за ментальністю є, на відміну від Росії, кра-

їною європейською. Це, на думку автора, обумовлено, зокрема, відсутністю в українській громаді «земельно-регульованого типу відносин», що, в свою чергу, сприяло формуванню індивідуалістичного типу особистості і «виробляло таку особливість українського характеру, як орієнтація на накопичення» [4, с. 150].

Другий Президент вважав, що психологічні труднощі, які жителі України і країн Центральної та Східної Європи відчували в перехідний період від соціалізму до демократії, відмінні від тих, що випали на долю росіян.

Леонід Кучма на сторінках своєї монографії показав себе далекоглядним політиком, що зумів передбачити проблему статусу Криму.

У своїй праці він схвально відгукувався про дії Бориса Єльцина, якими президент РФ не допустив реваншу «червоно-коричневих» в Держдумі РФ і запобіг прямій військовій конфронтації в Криму. Кучма так згадує ці події: «21 травня 1992 року Державна Дума Російської Федерації прийняла постанову «О правовой оценке решений высших органов власти РСФСР по изменению статуса Крыма, принятых в 1954 году». Хоча у випущеній навздогін Заяві говорилося, що Державна Дума «ни в коем случае» не має наміру «выдвижения каких-либо территориальных претензий к Украине», ці документи фактично ставили під сумнів територіальну цілісність України. У наступному році та ж сама Державна Дума прийняла (9 липня 1993 року) постанову «О статусе города Севастополя», де стверджувалося, нібито місто має російський федеральний статус. Російський президент Борис Єльцин, що перебував у той день в Іркутську, заявив, що йому соромно за такі дії Державної Думи. Російське МЗС анулювало цю постанову» [5, с. 223].

Слова Леоніда Кучми щодо поведінки російських ЗМІ та багатьох моральних авторитетів стали пророчими: «Мені досить часто спадало на думку питання: як деякі видатні росіяни нової формації — добре освічені, часто із знанням іноземних мов, зі світоглядом та, здавалося б, тонким розумінням багатьох світових проблем, — як ці люди можуть виявляти таку необізнаність, коли мова йде про Україну? Серед людей, яких я маю на увазі, є й депутати російської Думи, включаючи досить визнаних і помітних, і урядові фігури, і громадські діячі, і політологи, й впливові журналісти. Імена деяких з них навіть

пов'язані з демократичним рухом радянських часів, та й нині серед них зустрічаються люди з репутацією «європейців» і демократів» [2, с. 89].

Роль національних героїв була, є і буде важливим чинником в історії народу. Л. Д. Кучма як Президент розумів необхідність та важливість національних героїв для незалежної країни, саме тому в главі VIII «Про національних героїв» міститься розповідь про життя і діяльність Володимира I і Ярослава Мудрого. Особлива увага приділяється особистості Богдана Хмельницького як творця української державності. Переяславська рада про возз'єднання Лівобережної України з Росією (1654) розглядається як вимушений і необхідний компроміс, зумовлений історичними обставинами. Гетьмана Мазепу Кучма оцінює як патріота та борця за незалежність, що лише підтверджує висловлену автором думку про необхідність вироблення фахівцями обох країн спільного вирішення спірних питань. Думка автора щодо цієї історичної особи: «Він що, зробив це з користи? Він, один з найбагатших людей Європи? Або, може бути, з легковажності? Такий досвідчений? Значить, він перейшов на бік Карла XII з кар'єрних міркувань? На сімдесятому році життя і вже зробивши максимально можливу для себе кар'єру? Але, може бути, він просто вирішив долучитися до сторони, що явно перемагає? Мазепа, хочу нагадати, перейшов з вірними людьми через Десну в розташування шведської армії після серйозної поразки шведів у Лісовій, коли Карл XII виявився без необхідних боєприпасів і провіанту, без надії на людські підкріплення» [2, с. 250; 3, с. 223].

Цікавою є така думка автора: «Скільки б ми не ламали голову, ми не знайдемо іншого пояснення, крім того, яке дав сам гетьман. Біль і страх за долю України — ось що рухало ним... Мазепа був, схоже, переконаний, що його перехід з кількома тисячами козаків на бік Карла XII відведе від України кровопролиття, бо цар не захоче збільшувати в таку мить число своїх ворогів. Всупереч очікуванням Мазепи, народ його не підтримав. Для селян він був уособленням закріпачення. Як ні при комусь іншому, при Мазепі в Україні розвинулося кріпосне право. У наші дні, зауважує Кучма, упереджене ставлення до Мазепи як зрадника свідчить про звичку до одновимірного світу. «Звідси лише крок до присвоєння монопо-

лії на любов до батьківщини. Ці слова я відношу і до тих, хто погано ставиться до Богдана Хмельницького. Таких менше, але є і вони» [2, с. 126].

Передбачаючи вигадку російських шовіністів, що Україна створена Радянською владою, Леонід Данилович детально описує політику радянської «українізації». Він аналізує три версії державності — Центральної ради (березень — грудень 1917 р., січень — квітень 1918), гетьманат Скоропадського (1917–1918) і Українську Директорію (листопад 1918, листопад 1920) — і порівнює діяльність даних органів з практикою більшовиків. На думку автора, Лазар Каганович, навесні 1925 року став генсеком ЦК КП(б) України і «по-сталінськи» здійснив «українізацію», зіграв, «як не дивно», позитивну роль у той період.

Говорячи про українське радянське керівництво — Георгія П'ятакова, Дмитра Мануїльського, Власа Чубара, Еммануїла Квиринга, Кучма називає їх інтернаціоналістами в лапках, а в людях «другого ешелону» — Миколу Скрипника, Григорія Гринька та ін. бачить носіїв твердого національної свідомості, зразок відповідальності перед своїм народом.

Тема Голодомору є болючою для сучасного українського суспільства й до наших днів. Політик цю трагедію українського народу подає через особисте сприйняття. «Про голодні роки я дещо чув від матері, але на її пам'яті, починаючи з Громадянської війни, їх було стільки, що вона ніяк не виділяла спеціально 1932-й (коли народилася Віра) і 1933-й. Вперше подробиці про ці страшні роки я прочитав не українського, а російського письменника Михайла Алексеєва, в 1981 році. В журналі друкувався його роман «Забіяки», там йшлося про голод в його рідному Поволжі. 1932-й і 1933-й були врожайними роками, але «заготівельники» вигребли все, включаючи посівне і фуражне зерно, і взимку люди почали вмирати один за одним, а в живих не було сил копати могили. З 600 дворів (а «двір» — це могло бути і 10 осіб, і навіть більше) у 450 не залишилося, після двох років голоду, ні однієї людини, а в інших 150 — по одному-два. Так було у всіх сільськогосподарських районах СРСР, але Україні дісталася гірше інших — наші дослідники доводять це з цифрами в руках» [1, с. 125].

Автор продовжує: «Вже в 90-ті роки я ознайомився з рядом матеріалів про український Голодомор, від них волосся стає

дибки. Але сильніше документів на мене подіяв нарис письменника Анатолія Стріляного «Без патронів». Мені цей нарис повідомив про людську натуру щось нове... Жертви і лиходії-активісти (чомусь їх називали «яструбки») Голодомору в старості жили майже як зразкові сусіди, ходили один до одного в гості... Воістину ми, українці, — народ Божий» [2, с. 234].

До читачів доводиться: голод 32–33 року прокотився всіма сільськогосподарськими районами СРСР, це була загальна трагедія; заготівельники, силове забезпечення та активісти були з місцевих; головною житницею країни була в той час Україна, тому найжахливіші «жнива скорботи» зібрані там.

На думку Л. Д. Кучми, «Голодомор» був нашим загальним нещастям, ось що він пише про це: «Радянський більшовизм був нашою спільною творчістю, спільним наївним і злощасним поривом до світлого майбутнього» [2, с. 129].

Автор монографії на початку третього тисячоліття так прокоментував сепаратистські рухи на Донбасі, вважаючи їх безперспективними: «Донські козаки, наприклад, виступили з заявами на підтримку сепаратизму Донецького регіону, зазначивши появу «унікального шансу відновлення історичної справедливості і повернення Війську Донському його історичних територій, свого часу штучно відірваних від Росії більшовиками». А ряд татарських організацій Росії заявили про «спільність історичних коренів і страждань в новітній історії татар і українців». Дивно, але там, мабуть, не розуміють, що актуалізація ідеї автономізації неминуче призведе до спалаху кримсько-татарського сепаратизму, а значить, і до обмеження російського впливу в Криму» [2, с. 145].

Кучма зауважував, що ні Росія, яка зайнята вирішенням серйозних проблем (Чечня, корупція, реформування вертикалі влади), ні Євросоюз, який прийняв нещодавно низку нових членів, не в змозі «переварити» частини розколотої України. Цю схему, що обговорюють політтехнологи, дуже непросто здійснити на практиці.

Автор наголошував: у Росії існують власні латентні точки конфедералізації (Сахалін, Калінінград, Чечня, Татарстан), і придбання ще однієї такої потенційно вибухонебезпечної (зрозуміло, в складі Росії) території навряд чи буде доцільно. Саме тому сучасні новини, що надходять з Росії, такі як фактична

незалежність Чечні і урізання соціальних програм, є прямими похідними анексії Криму та підтримки сепаратистських рухів на Півдні України, що і передбачав на сторінках своєї монографії Кучма.

Зараз у Верховній Раді лунають голоси про повернення статусу ядерної держави. Під час президенства Леонід Кучма вважав, що «Україна правильно зробила, відмовившись від статусу ядерної держави» [1, с. 264], адже Україна, попри всі свої економічні негаразди, виявила певну наполегливість і послідовність, змусила ядерні держави погодитися гарантувати її безпеку. На сторінках своєї монографії Леонід Кучма не раз повертається до близької для нього і, можна сказати, особистої теми — історії розвитку ракетно-ядерного комплексу. Президент аналізує проблему співвідношення «радянського», з одного боку, і «російського» і «українського» — з іншого, перераховуючи більш ніж значний список космонавтів і конструкторів українського походження. Все це є відображенням неподоланих комплексів, перетурбаціями складного періоду становлення національної держави.

Таким чином, підсумовуючи, можемо стверджувати, що другий Президент України тісно пов'язував роль особистостей у державотворчих процесах та їх неоднозначність в історичній пам'яті суспільства. Леонід Данилович наголошував, що мотиви Івана Мазепи щодо його переходу на бік Карла XII були продиктовані не стільки користолюбством, а в першу чергу тривогою за долю України, саме тому «зрада» Мазепи виглядає такою лише в очах упередженого спостерігача. Кучма стверджує, що Петро I хотів знищити Гетьманщину, саме тому перехід Мазепи на сторону шведів — це є виважений політичний крок, продиктований тогочасною політичною ситуацією, а не вчинок Іуди. Можна сказати, що і сам Л. Д. Кучма є творцем сучасної України.

Кучма першим з чиновників вищого рангу заговорив про Голодомор як про лихо, яке багато хто досі вважає наслідком помилок радянського уряду чи результатом неврожаю, а не цілеспрямованою акцією сталінського уряду проти українського селянства. Автор інтерпретує цю трагедію як загальносоюзну біду, що зачепила усі хліборобські регіони Союзу, а не винятково як українську трагедію.

Другий Президент не обійшов увагою і питання кримського та донбаського сепаратизму. Події «Русской весны» в Криму та Донбасі підтверджують його думку; він доводив, що ці території є невід'ємними частинами незалежної України зі спільною історичною долею. Автор наполягав, що сепаратизм цих територій не має під собою ніяких ґрунтовних підстав, крім імперських амбіцій владних кіл Росії, а Росія не в змозі забезпечити ці території, тому що сама має такі точки розколу. Прогноз автора про майбутнє цих територій в складі Російської Федерації справдився.

Таким чином, можна вважати, що думки другого Президента України Л. Д. Кучми, виголошені ним у книзі «Україна — не Росія», є цікавими та злободенними. Треба додати, що більшість прогнозів автора справдилися. Саме тому книга «Україна — не Росія» є цікавим об'єктом дослідження для майбутніх поколінь українських вчених і є актуальною для сучасної України.

Література та джерела

1. Бондаренко К. Портрет на фоне епохи / К. Бондаренко. — Х.: Фолио, 2007. — 635 с.
2. Кучма Л. Д. Україна — не Росія / Л. Д. Кучма. — К.: Поліграф, 2007. — 420 с.
3. Корж Г. П. Настоящая биография второго Президента Украины / Г. П. Корж. — Х.: Фолио, 2007. — 413 с.
4. Луканов Ю. Третій Президент: Політичний портрет Леоніда Кучми / Юрій Луканов. — К.: Такі справи, 1996. — 154 с.
5. Сабов А. Леонид Кучма: Украина — не филиал России [Электронный ресурс] / А. Сабов. — Режим доступа: http://www.rg.ru/Anons/arc_2003/0916/6.shtml. — Дата обращения: 27.02.2017.

REFERENCES

1. BONDARENKO, K. (2007) Portret na fone jepochi — *Portrait is on a background of the epoch*. Har'kov: Folio. (In Russian).
2. KUCHMA, L. D. (2004) Ukraina -ne Rosiya — Ukraine — is not Russia. Moskow: Vremja. (In Russian).
3. KORZH, G. P. (2005) Nastojashaja biografija vtorogo presidenta of Ukraine — *Real biography of the second president of Ukraine*. Har'kov: Folio. (In Russian).
4. LUKANOV, Yu. (1996) Tretiy prezydent: Politychnyy portret Leonida Kuchmy — *The third President: the political portrait of Leonid Kuchma*. Kyiv: Taki spravy. (In Ukrainian).

5. SABOV, A. (2003) Leonid Kuchma: Ukraina — ne Filjal Rosiya — *Leonid Kuchma: Ukraine is not a branch of Russia* [Online] 16 September 2003. Available from: http://www.rg.ru/Anons/arc_2003/0916/6.shtm. [Accessed: 27/ 02/2017]. (In Russian).

Надійшла до редакції 1 червня 2017 р.

УДК 930.1:903.25

Г. О. Олійник

ПРО ТИПОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ НАМИСТИН (ОГЛЯД ВІТЧИЗНЯНОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ)

Олійник Ганна Олександрівна, аспірантка кафедри археології та етнології України, e-mail: aniaoleinyk@gmail.com

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова,
вул. Єлисаветинська, 12, Одеса, 65082, Україна

АНОТАЦІЯ

В статті викладається історія вибору дослідниками типоутворюючих ознак для систематизації такого масового матеріалу, як намистини. Продемонстровано, що дореволюційні систематики базувалися на емпіричних ознаках. В 1930-х рр. А. В. Арциховським започатковується «морфологічний» напрям систематизації. На противагу йому виникає «технологічна археологія». І вже в 1950 році була запропонована перша «технологічна» класифікація. Незважаючи на існуючий досвід систематизації намистин в 50–60-х рр. XX ст. з'являються роботи, які не містять класифікаційних схем. Дотримуючись вектору «технологічної археології», вже в кінці 50-х рр. XX ст. виникають перші досвіди синтезу «технологічної» та «морфологічної» систематик. Паралельно з технікою виробництва починає вивчатись і хімічний склад скляних виробів. На сучасному етапі дослідження намистин співіснують як «морфологічні», так і «техніко-морфологічні» систематизації.

Проаналізувавши вищезгадані дослідження, виявили, що в радянській та пострадянській традиції вивчення намистин укорінився примат матеріалу та технології виробництва, як ознак групування та типоутворення. Однак для розробки питань хронології побутування намистин в культурі вони є ледь значущим. Адже в більшості випадків намистини є предметом імпорту і потрапляння їх в культуру-реципієнт навряд чи корелюється з ознаками технології виробництва. Вірогідним є те, що носія культури при виборі